

ESETTÖRTÉNET

VADERNA GÁBOR

FOGALOMTÖRTÉNET

Az eset (latinul *casus*) szűkebb értelemben egy esemény szublimációja olyan rövid narratív leírássá, mely önmagában és önmagáért véve adottként tételezi magát. Esetleírások már az ókori írásbeliségben léteztek (például a hippokratészi gyűjtemény fennmaradt darabjaiban), ám az eset kitüntetett ismeretelméleti jelentőségét az újkorban nyeri el, amikor a példa (latinul *exemplum*) helyébe lépve a tudás létrehozásának alapvető formája lesz. Az esettörténet a kultúratudományok egy megközelítési módja, mely a szingularitást, az egyediséget, az eseményszerűséget kutatja. Jelentősége abban áll, hogy úgy képes kizökkenteni a történeti elbeszéléseket saját kerékvágásukból, hogy mindeközben nem mond le a narratívaképzés lehetőségéről sem. Ilyenformán az esettörténet módszertani fogásai a kultúratudományok önreflexiójához is elvezetnek (SÜSSMANN–SCHOLZ–ENGEL 2007).

KONTEXTUSOK

Reinhart Koselleck nevezetes fogalomtörténeti tanulmányában mutatja be azt a nagyszabású változást, melynek során a kora újkorig általánosan használt történelemfogalmat egy modernizált változat szorítja ki a 18. század folyamán. Eszerint a *historia est magistra vitae* („a történelem az élet tanítómestere”) toposz eredetileg egy olyan történeti felfogásra utalt, ahol a történelmet események folyamatos ismétlődése jellemzi. Ekképpen például birodalmak történetét és bukását vagy nagy emberek életrajzait azért érdemes tanulmányozni, mivel azokban olyan strukturális mintázatok fedezhetők fel, melyek példaként szolgálhatnak a kései utódoknak a tekintetben, hogy miként lehet országok kormányzatát tökéletesre alakítani, megvédeni hatalmi erőtereket a regressziótól, és életutakat úgy kialakítani, hogy a személyes érvényesülésben hatékonyan segítsék az egyént. A történelem ilyenformán nem más, mint példák gazdag tárháza, s a történelem helyes olvasata a mindenkori ember sikerének záloga lehetett.

A 18. században e felfogás mellett egy másik képzet jelent meg és tett szert egyre nagyobb tekintélyre. A *historia est magistra vitae* toposz új értelmet nyert: immár nem a történetek, hanem maga a történelem tekinthető olyan entitásnak, melyből az egyén tanulhat. A történelem immár nem történetek halmaza, melynek példáin okulva az etikus magatartás mintáit megtanulhatjuk, inkább az egyéni

és kollektív identitást hordozó, meghatározó és megalkotó absztrakt entitás, mely folytonos, s ezáltal lineáris narratívákban beszélhető el. Az utóbbi történelem tehát szerves része lesz az ember identitásának (vagy az ember lesz a történelem szerves része), s illetéknéppen a történelem tanulmányozásának tétje nem az, hogy megértsük egyének vagy társadalmak etikus és politikailag hatékony cselekvéseinek megfelelő stratégiáit, hanem inkább az, hogy tanulmányozása révén képesek legyünk a jövőt prognosztizálni, s ha kell, az eseményeket új összefüggésbe állítani és egy új, projektált cél irányába elmozdítani. (KOSELLECK 2003, 41–73.)

Az esetek sorozatából összeálló történelem utáni vágyakozás sajátos paradoxont rejtett magában: a modernitás tudományossága partikuláris, önmagukban álló adatok, tények egymás mellé helyezésétől várta azt, hogy az mintegy magától álljon össze verifikálható vagy falszifikálható esemény-összefüggéssé. A tények és elképzelések, a *res factae* és *res fictae* elválasztása azonban korántsem bizonyult egyszerű feladatnak: miközben a tudományok egyre élesebben különültek ki a társadalom egyéb alrendszeréből, s hozták létre a maguk komplex intézményi struktúráit, illetve működésük saját diszkurzív szabályait, aközben a kultúra különböző területeken (például a művészeteken keresztül vagy a sajtóban) olyan reflexióját jelentette e rendszereknek, mely folyamatos újraértelmezésre készítette azokat.

E váltás szorosan összefüggött az antropológiai tudás párhuzamosan zajló átalakulásával. Az ember elgondolása legkésőbb a 18. század végétől kezdve önnön végességének elgondolásával társul. A Michel Foucault által leírt „modern epiztémében” az idő beépül a jelenségekbe, s ilyenformán a „mi az ember?” kérdése is önnön létének alapvető megkérdőjelezhetőségével kapcsolódik össze. Az ember mint morális létező saját magát a megismerés tárgyaként határozta meg, s az így működésbe lépő értelem antropológiai érzékelés tárgya is lehetett. Ez az ismeretelméleti fordulat, melyet a leggyakrabban – így tesz Foucault is – Immanuel Kant filozófiájához szokás kötni, az antropológiai tudás legkülönbözőbb területein érezte hatását: megkezdődött az „esetek” gyűjtése a jogtudománytól kezdve az orvostudományon át a neveléstudományig, az erkölcsantól kezdve a törvénytudományon keresztül a legkülönbözőbb társadalomtudományokig (FOUCAULT 2000; EPSTEIN 1995). S mivel az így gyűjtött információk többnyire elbeszélő formában kerültek a nyilvánosság elé, igen szoros kapcsolat jött létre tudományos és irodalmi szövegformák között. Ilyenformán a szépirodalmi narratívák tudományos gondolatkísérleteknek tűnhettek, miközben a tudományos szövegek – mint például Sigmund Freud esetleírásai – akár szépirodalmi éretnyeket is megcsillantottak (PETHES 2012, 434–439).

Az esetek vizsgálatát több irányból megközelíthetjük: jellemezhetjük az eset leírásait mint sajátos irodalmi-tudományos formát, elemezhetjük a történelmi el-

beszélés szemantikáját (amiképpen adatok egy halmaza eseménnyé alakul át), illetve érdemes egy futó pillantást vetni a mikrotörténelemre mint a 20. században kialakított történettudományi módszerre, mely talán a legkomolyabban próbált meg számot vetni a történeti szingularitás kérdésével (MAGNÚSSON 2003).

Formai oldalról az alapokat egy médiatörténeti átalakulás, a sajtó 18–19. századi konjunktúrája alapozta meg. Például az orvostudomány esetleírásai ekkor jelenhettek meg olyan mennyiségben, hogy azoknak közvetett hatása lehetett a mindennapi orvoslási gyakorlatokra. (Magyarországon például megemlíthető a Bugát Pál és Toldy Ferenc által 1831 és 1833 között kiadott Orvosi Tár.) A mediális feltételek átalakulása lehetőséget adott a tudás felhalmozására, de meg is határozta az így létrehozott tudás szerkezetét. Az így kiadott esettörténetek életrajzi elbeszélési sémákhoz igazodtak, amikor a jellemvonások és a betegség tüneteinek összefüggéseit kutatták, az élettörténetek dramaturgiai fordulópontjaira koncentráltak. Miközben a felhalmozott egyedi tapasztalatok létrehozta egy tudástárat, egy különös kettősség feszült e módszerben: az egyedi esetek különös, kizárólag érdeklődésre számot tartó esetek voltak, miközben a belőlük levont következtetések az általános emberi megértését célozták meg. A historiográfia nyelvére lefordítva ezt az ellentmondást: esemény és struktúra lényegi ellentmondása feszíti szét az emberről szerzett tudás összefüggéseit, hiszen az így felhalmozott tapasztalatok éppen az általánosítás elől térnek ki. Természetesen ez az ellentmondás nem feltétlenül kizáró jellegű, a történelem e két síkja (esemény és struktúra) helyi értéke aszerint változik, hogy milyen kérdéssel fordulunk hozzá. Másképp fogalmazva: minden kidolgozott és narratív módon ábrázolt esemény, amikor a struktúrák rendjében helyet követel magának, a „tényszerűség fikciójából táplálkozik” (KOSELLECK 2003, 174), miközben a struktúrák szintje azáltal nyer hitelt magának, hogy képes emelkedni az események így létrejövő fakticitásától (PELTONEN 2001). Miként az esetleírás irodalom és tudomány között foglalt helyet, a szinguláris esemény a fikció és tényszerű történelmi tudás közötti közvetítés eszközévé válik (KLAUSNITZER 2008, 111–125).

A mikrotörténelem – akár az esettörténet maga – egyfajta historiográfiai látásmód. A nagy struktúrákat középpontba helyező történeti látásmóddal szemben a mikrotörténészek kisebb egységekre koncentrálnak. A lépték e váltása lehetővé teszi egyfelől a nagy ívű történeti elbeszélések torzításainak korrekcióit (amennyiben az is kutathatóvá válik, ami nem szabályos, nem illeszkedik a struktúrákba), másfelől az egyedi esetekre való figyelem nem egyszerűen kiegészít és korrigál, hanem a történelem olyan elbeszéléseit hozza létre, melyek magukban hordozzák egymásnak akár ellentmondó struktúrák létezésének lehetőségét is. A mikrotörténelem az 1970-es évektől jelent kihívást a történeti tudományok számára azáltal, hogy fókuszát több módon is beszűkíti: a mikrotörténész foglal-

kozik lokális sajátosságokkal, érdekes esettel, rövid időtartammal (REVEL 2001; LEVI 2000). Mindazonáltal talán ezeknek a historiográfiai dilemmáknak a megjelenése már önmagában is része annak a történetnek, mely a történelem 18. századi genezisénél megjelent: valós és fiktív, egyedi és általános folyamatosan újrakonstituálódó viszonyrendszerének.

■ KAPCSOLÓDÓ SZÓCIKKEK

Archívum | Ember | Emlékezet | Foucault, Michel | Identitás | *The Interpretation of Cultures* (C. Geertz)

■ BIBLIOGRÁFIA

- EPSTEIN, Julia 1995. *Altered Conditions. Disease, Medicine, and Story Telling*, Routledge, New York – London.
- FOUCAULT, Michel 2000 [1966]. *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája*, ford. ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, Osiris, Budapest.
- KLAUSNITZER, Ralf 2008. *Literatur und Wissen. Zugänge – Modelle – Analysen*, de Gruyter, Berlin – New York.
- KOSELLECK, Reinhart 2003 [1979]. *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*, ford. HIDAS Zoltán – SZABÓ Márton, Atlantisz, Budapest.
- LEVI, Giovanni 2000 [1991]. *A mikrotörténelemről*, ford. SAJÓ Tamás = *Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok*, szerk. SEBŐK Marcell, Replika Kör, Budapest, 2000, 127–146.
- MAGNÚSSON, Sigurður Gylfi 2003. *The Singularisation of History. Social History and Microhistory within the Postmodern State of Knowledge*, *Journal of Social History* 36/3, 701–735.
- PELTONEN, Matti 2001. *Clues, Margins, and Monads. The Micro-Macro Link in Historical Research*, *History and Theory* 40/3, 347–359.
- PETHES, Nicolas 2012 [2011]. *Az eset esztétikája. A műfaj antropológiai és irodalmi elméleteinek konvergenciájáról*, ford. ZSELLÉR Anna, *Irodalomtörténet* 93/4, 431–444.
- REVEL, Jacques 2001 [1989]. *Történelem földközelből*, ford. FENYVES Katalin = Giovanni LEVI, *Egy falusi ördögűzés és a hatalom*, ford. PRIBOJSZKI Dóra – SZEKERES András, Osiris, Budapest, 5–35.
- SÜSSMANN, Johannes – SCHOLZ, Susanne – ENGEL, Gisela (szerk.) 2007. *Fallstudien. Theorie – Geschichte – Methode*, Trafo, Berlin.